

אברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, ט)
 "זה יוסף שהיה אב בחמיה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
 שר התורה הגאון הקדוש
 רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת ראה תשפ"ב • שנה ב' - גליון פ"ח • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

לקח טוב
 כלל ד

בית האזר
 מערכת אכלל מד

רק בכל אות נפשך תובח ואכלת בשר וגו'
 השמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל (יב, ט).

מפסוקים אלו מוכח שחיה פסולה לקרבן
 וקשה על ריש לקיש דסבר שכשרה

עייני זבחים (ה), דסבירא ליה לריש לקיש דהא דאין חיה נקברת קרבן - היינו רק למצוה, שאם רוצה אדם להקריב קרבן, אמרה תורה למצוה מן המובחר שיקריב בהמה, אבל אם מקריב חיה, אין עובר בלא כלום, והקרבן כשר. ופריך התם בגמרא עליה מברייתא, שמפורש בה דחיה גם דיעבד פסולה לקרבן, עייני שם היטב.

ויש לתמוה לדעת ריש לקיש הנ"ל דחיה כשירה לקרבן, דאיך ירש קרא ד'השמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל', דפירש רש"י (בפסוק ד"ה כצבי) שאין קרבן בא מהם, עייני שם, ולריש לקיש הרי קרבן בא מהם. וכן קשה גם כן מפסוק כ"ב, 'אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו', ופירש רש"י: אינך מוזהר לאכלן בטהרה וכו', עכ"ל.

כונתו, דהוה אמינא דבהמות דחולין הואיל והן ממין הנקרבין צריך לאוכלן בטהרה כמו קדשים, וכמו חלב בהמות חולין שהוא אסור מפני שהם ממין הנקרבין, קא משמע לן דכמו שאין צריך לאכול צבי ואיל בטהרה שהרי אינן ממין הנקרבין כלל, הכי נמי אין צריך לאכול בהמות חולין בטהרה, עייני שם בשפתי חכמים (אות כ), ואם כן לריש לקיש דחיה כשירה לקרבן, הרי גם צבי ואיל הם ממין הנקרבין, ואיך ירש ליה להאי קרא, וצריך עיון גדול.

וצריך עיון עוד ממשנה שלהי תמורה (לג), רבי שמעון אומר, חולין שנשחטו בעזרה ישרפו (משום דמחלפי בקדשים שנפסלו דעטענין שריפה), וכן חיה שנשחטה בעזרה, עד כאן. וברש"י (ד"ה וכן) כתב: וקא משמע לן דאף על גב דליכא למיגזר משום דלא ליקבור קדשים פסולין, דהא כולי עלמא ידעי דחיה במוקדשין ליכא, ולא אתי לאיחלופי, אפילו הכי תישרף, עכ"ל. ותמוה טובא, דלריש לקיש חיה כשירה לקרבן, ואלו מן המשנה מוכח דכולי עלמא ידעי דחיה במוקדשין ליכא - וכפירוש רש"י הנ"ל, וצריך עיון גדול.

כי יסיתך אחיך בן אמך (יג, ז).

כיצד מותרש תיבת 'אח' בסתם

סתם אח הוא אח מן האב, כן למדתי מפירוש הגור אריה (על הפסוק אות ו), 'כי יסיתך אחיך בן אמך', ופירש רש"י: 'אחיך' - מאב, או 'בן אמך' - מאם. וכתב הגור אריה, 'אחיך' הוא מן האב, שסתם אחיו הוא מן האב - שנקראים אחים, כמו בני יעקב שנקראים אחים (ראה בראשית מב, מג), לפי שהיו אחים מן האב אף על גב שלא היו אחים מן האם כו', עכ"ל.

וצריך עיון קצת מיבמות (יז), דמוכח דרק שם דיש גזירה שוה מקובלת למילף 'אחווה' (להלן כה, ה) 'אחווה' (בראשית שם) מבני יעקב, או מפאת תיבת 'יחידיו' (להלן שם), דמפרשינן המיוחדים בנחלה - הוא דמפרשינן תיבת 'אחים' אחים מן האב, אבל בעלמא לא הוי תיבת 'אח' שתמא אחא מן האב יותר מאחא מאם.

ועייני עוד ספרא בהר (פרק ח ברייתא א), דלולי תיבת 'אחד' (ויקרא כה, מה) - דמשמע מיוחד בנחלה, לא היה תיבת 'אחי' (שם) אפילו נתן קדימה לאח מאב אחא מאם, וצריך עיון.

ועייני נזיר (סא), דדייק דעובדי כוכבים אין להם נזירות, מדכתבי (במדבר ו, ז) 'לאביו ולאמו לא יטמא' - במי שיש לו אב, יצא עכו"ם שאין לו אב. למאי, אילימא לענין ירושה, והאמר רב חייה בר אבין אמר רבי יוחנן, עכו"ם יורש את אביו דבר תורה כו', אלא במי שמוזהר על כיבוד אביו. מי כתיב 'כבוד אביך' גבי נזיר. ובתוספות (ד"ה מידה), לעיל כי קאמר לענין ירושה לא פריך הכי, דסתם אב נקרא אב לענין ירושה, עכ"ל. וכן כתבו שם עוד (ד"ה למאי), עייני שם היטב. ואם כן יש לומר, דהוא הדין סתם 'אח' הוא רק מי שהוא אח לענין ירושה - דהיינו אחין מן האב שירשין זה את זה.

ואולם עדיין צריך עיון מגמרא 'במות וספרא הנ"ל, דאיצטרך 'יחידיו' ו'אחד' אמיוחדין בנחלה, והא בלאו הכי סתם אח היינו מי שהוא אח לענין נחלה וכו"ל.

גליוני הש"ס
 נדרים לג

כי יהיה בך אביון וגו' לא תאמץ את לבבך ולא
 תקפץ את ירך מאחריך האביון (שו, ז).

טעם דמ"ע ההשבת אבידה
 פוסט ממצדקה שיש בה שני לאוין

בגמרא נדרים (לג), רבי אמי ורבי אסי, חד אמר לא שנו (דמודר הנאה מחבירו מחזיר לו אבידתו), אלא בשנכסי מחזיר אסורין על בעל אבידה, דכי מהדר ליה - מידעם דנפשיה קא מיהדר ליה, אבל נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר - לא קא מהדר ליה, דקא מהני ליה פרוטה דרב יוסף (דאמר רב יוסף העוסק במצוה פטור מן המצוה, ולא בעי למיתב ליה פרוטה לעניא בשביל אותה מצוה שמקיים הלכך אין מחזיר לו אבידתו, רש"י).

ראיתי קושיא בספר יד אלעזר (סימן לד ד"ה בספר), דמנא לן דעשה דהשבת אבידה (ראה להלן ג, ב) תפטור מצדקה, הא כל דין עוסק במצוה דפטור ממצוה - מקריאת שמע הוא דילפינן בברכות (יא), וקריאת שמע הרי הוא רק עשה גרידא (ראה לעיל ו, ד; ו; ספר המצות להרמב"ם עשה י), ואם כן מנא לן לפטור מצדקה דאית בה גם כן תרי לאוי 'לא תאמץ' ו'לא תקפץ', וכמו שכתבו תוספות כתובות (מט: ד"ה אכפיה), עייני מה שכתבתי שם בזה (גליוני הש"ס בתוספות שם).

ולדידי הנה בפשיטות לא קשיא מידי, דלאוי ד'לא תאמץ' ו'לא תקפץ', שייכי רק היכא דמחויב מפאת המצוה לתת - ומאמץ את לבבו וקופץ ידו לבל לקיים חיובו, ומה שאין כן בעוסק במצוה דפטור ממצוה הנתניה, מן הדין שוב אין כאן איסור אימוץ הלב וקפיצת היד כלל, כיון דפטור מלתת, ודו"ק.

גם בקריאת שמע יש שני לאוין

ועוד נראה על פי מה שכתב היריאים (סימן יא; בדפ"ח סימן שס), וז"ל: כתב בפרשת ואתחנן (ו, יב) 'השמר לך פן תשכח את ד' אלקיך', פירוש, שלא ישכח אדם מלקבל עליו עול מלכות שמים, ולקרוא קריאת שמע בכל יום. ולמאן דאמר (עייני ברבות כא), קריאת שמע דרבנן, ירש שזיכור אדם תמיד את בוראו ואת מצוותיו, ו'פן תשכח' - לאו הוא, כדרכי אילא (עירובין צו), דאמר רבי אילא, כל מקום שנאמר 'השמר' 'פן' ו'אל' אינו אלא לא תעשה, עכ"ל. ומתבאר מדבריו, דיש גם בקריאת שמע לאוי ד'השמר' 'פן' וגו'.

ואפילו לתוספות עירובין (צו. ד"ה השמר), ד'השמר' דקום עשה - לכולי עלמא עשה הוא, עייני שם. מכל מקום יש לומר דהיינו דווקא בפסח, שם דכתיב (שמות ג, י) 'ושמרת את החקק' וגו', והכוונה שתשמור לעשות הפסח, על כן הוא עשה. ומה שאין כן כאן דנאמרה השמירה שלא לשכוח, על כן זהו שפיר לאו ואזהרה מלשכוח, כמו 'לא תשכח' (להלן כה, ט) דעמלק, ודו"ק. ועייני מנחות (צט: ז).

אח מן האם נמי בכלל סתם אח. והקשה שם עוד מדברי תוספות על התורה פרשת אמור כ, ב ד"ה לאחיו. וראה עוד תורה תמימה פרשת בהר אות רנז.

(ה) ואמר ריש לקיש, כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר (לעיל ו, ט) 'השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים... רבינא אמר 'השמר' ו'פן' שני לאוין וינהו...'. ואם כן גם בקריאת שמע יש שני לאוין כמו בצדקה.

אבל בקרבנות הנאכלין כולי עלמא מודים דחיה פסולה לקרבן. (ב) ויחסר ו'בן אמך', כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן האם, דהא כבר מציינו דנקרא אחיך אפילו מן האב כמו (בראשית מב, מג) 'שנים עשר אחים אנחנו...'. אלא על כרחך 'אוי נקט קרא...'. שפתי חכמים אות י. (ג) וכן העיר במנחה חריבה סוטה יא: ד"ה ואכתיו, על דעת המהרש"ם אבן העזר סימן רלט ד"ה אך, שאין אח מאם נקרא אח, מדברי הספרא. והוסיף, שמהפסוק כאן אין ראיה, ד"יש לומר בשביל סיפא דקרא דמסיים 'בן אמך', על כן דרשינן אחיך לאח מן האב דווקא, אבל בעלמא

(א) עייני כלי חמדה פרשת ויקרא אות ג ד"ה ומעתה - ד"ה ואם, שכתב, דמה שאמר ריש לקיש דחיה כשירה להקריבה הוא רק בעולה שכולה כליל ואף החלב, אבל שאר קרבנות חטאת ושלמים שמקטירין את החלב למזבח, מודה ריש לקיש דחיה פסולה. עייני שם שהוכיח כן. וכתב: 'ואם כנים הדברים, ארווחא בזה לתרץ תמימי גדולה שתמה כבוד ידיד נפשי הגאון בעל לקח טוב שחייה על ריש לקיש... ויותר קשה מה שכתב שם המחבר להקשות ממקרא מלא דהטמא והטהור... עייני שם שנשאר בצריך עיון גדול. אמנם לדברינו אתי שפיר מאד, דבדקדוק נקטה הגמרא הפלוגתא של רבי יוחנן וריש לקיש בקרבן עולה דוקא.

יִזְהַ דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל בְּעַל מִשְׁה יָדוֹ (טו, ב)

שמיטת כספים במשנת רבינו זיע"א

~ מתוך: אוצרות יוסף שביעית בזמן הזה; גליוני הש"ס ~

ביאור דעת הרמב"ם דרך השמיטת כספים תלוי ביובל ולא השמיטת קרקעות

הנה עיינתי בספר המצוות להרמב"ם בלאוין, וראיתי כי בלאוין ר"כ ורכ"א ורכ"ב ורכ"ג חשב כל הלאוין אשר בעבודת קרקע בשביעית, ושם לאו ר"ל כתב, וז"ל: הזהירונו שלא לתבוע מְשֻׁאוֹת בשנת השמיטה כו' שנאמר 'לא יגוש' כו', וזה אין חייבין בו מן התורה אלא בארץ ישראל בעת שתהיה שם שמיטת קרקע - רוצה לומר היובל, ומדרבנן יתחייב כן בכל מקום ובכל זמן, ועכ"ל.

ובראותי זה, קראתי על הכסף משנה ז"ל (הלכות שמיטה ויובל פ"ד ה"ה; פ"י ה"ט ד"ה ומה) כמה גדולים דברי חכמים, כי מפורש כאן סברתו ז"ל (שם) דרך השמיטת כספים הוא דתלי רחמנא ביובל אבל לא השמיטת קרקעות. שהרי בכל הלאוין דעבודת קרקע דשביעית שזכר הרמב"ם ז"ל שם לא הזכיר כלום מעניין תלייתם ביובל, ורק כאן בלאו ד'לא יגוש' הוא שכתב זה. וגם לשוננו שכתב 'וזה' אין חייבין בו כו', מוכח להדיא דלמעוטי שאר לאוין דהקרקע שחשב שם לפני זה הוא דאתי, ולומר דאינהו אינם תלויים ביובל, ורק זה הוא דאין חייבין בו אלא בעת שתהיה שם שמיטת קרקעות, רוצה לומר היובל.

ומהתימא על המשנה למלך (שם פ"ד ה"ה) והפרי חדש (מים חיים גיטין לו. ד"ה דתניא) ועוד **אחרונים** (גיחולי תרומה שער מה אות ד"ה ה"ב; שו"ת שאנת ארם החדשות סימן טו ד"ה לשון) שדיברו מדברי הכסף משנה הנ"ל, ותמחוהו עליו, ולא העירו ז"ל כלל מדברי הרמב"ם הנ"ל דמבואר בהם לכאורה להדיא כסברא זאת.

גם לרמב"ם השמיטת קרקעות תלוי בזמן היובל ולשון 'וזה' לאפוקי שאר לאוין שהם חובת הגוף

ואולם אחרי העיון יש לדחות ולומר, דמה שכתב הרמב"ם ז"ל 'וזה' אין חייבין בו מן התורה כו', לאו לאפוקי לאוין שבעבודת קרקע דשביעית אתי, רק כוונתו על כל הלאוין בכלל, דכל שהוא חובת הגוף הרי נוהג גם בחוץ לארץ (קידושין לו.), ושמיטת כספים הרי גם כן חובת הגוף הרי, והיה ראוי שנהוג מסברא הפשוטה גם כן בין בארץ ובין בחוץ לארץ ככל לאוין שבתורה, ועל זה כתב 'וזה', רצה לומר דלאו זה שיהא משאר לאוי התורה לענין זה, דאף שהוא חובת הגוף, מכל מקום אין חייבין בו מן התורה אלא בארץ ישראל. ועל כן לא הזכיר כזה בלאוי דעבודת קרקע שחשב שם, דבהו הא לאו הוי רבותא מאי דאינו נוהגים אלא בארץ ישראל, כיון דהם חובת קרקע (ראה שם), ורק כאן הזכירו, דלא נחשבהו בכלל הלאוין דהם חובת הגוף דנוהגים בחוץ לארץ כבארץ.

והא דלא הזכיר בלאוי דעבודת קרקע גם תנאי השני, היינו תנאי התלויות ביובל, דזה הרי יש לו מקום להזכירו גם בלאוי דעבודת קרקע כמו בלאו ד'לא יגוש'. יש לומר בפשיטות, דלא בא הרמב"ם ז"ל כבאן לבאר גוף דין התלויות ביובל, רק הואיל והזכיר בהך דהשמיטת כספים דאינו נוהג אלא בארץ ישראל, והוא דבר מתמיה, שהרי הוא חובת הגוף ומה ענינו לארץ ישראל, ועל כן הוצרך להזכיר טעמו דהוא מפאת היותו תלוי בשמיטת קרקעות דיובל, ועל כן אינו נוהג רק במקום דשמיטת קרקעות דיובל נוהגת.

ועל כן שפיר הזכיר כאן הרמב"ם תליית שמיטת כספים ביובל למקום ולזמן. ומה שאין כן בלאוי דעבודת קרקע, דלא

ולכאורה הדבר מפורש בגיטין (שם), וגם במשנה דבשביעית (פ"י מ"ב), האונס והמפתה כו' אין משמוטין. אולם לפי מה שכתב (בראשית בורים) שם דבלאו ד'לא יגוש' וודאי דישנו, ורק בעשה ד'שמוט' הוא דיש להסתפק, עיין שם, אם כן אין ראייה. ועל כל פנים היה לו להביא גמרא דכאן ומשנה דשביעית הנ"ל.

וגם יש לומר הכוונה, דנפקא מינה אם מכרה הכתובה לאיש. אולם אי נמיא דאינו בעשה ד'שמוט', יש לספק גם במכרה לאיש אי ישנו בעשה דשמוט, עיין בכורות (יא.), קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתוויי דינא בהדיה. ובבבא קמא (צו.), הבה מחמת עכו"ם הרי הוא כעכו"ם, אולם שם הוא לגריעותא.

ואין להאריך, דנראה פשוט דנשים ישנן בעשה ד'שמוט', אי משום דמשביעית ואילך אין לו הפסק (עיין תוספות קידושין כט. ד"ה אהו), ואי משום דהוא מצות עשה דשב ואל תעשה (עיין פרי מגדים פתיחה כוללת ח"ב אות יד ד"ה וכן), ואיכא לאו בהדיה (עיין חינוך מצוה רצו ומנחת חינוך שם אות ב' ד"ה ונוהגת). וגם יש לומר דמזונא מאיסורא לא ילפינן (כתובות מ:), ואין לימוד לפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא שבדבר שבממון ובין אדם לחבירו.

וגם הרי שביעית אפקעתא דמלכא הוא (בבא מציעא לט.), והחוב משמוט מאילוי (מרדכי גיטין רמז שם), וכל ענין עשה ד'שמוט' רק שייכים האדם אל השמיטה שגורה תורה ויאמר 'משמוט אני', דוגמת בכור דמצוה להקדישו אף על פי שקודש מאילוי - עיין ערכין (כט:), ואם כן כיון דגוף השמיטה של תורה רק דין הוא, ולא שייך במצוות עשה שהזמן גרמא, ונוהג וודאי גם בנשים, אם כן שוב גם מצוות ההסכמה לדין התורה מיסתבר דישנו וודאי גם בנשים, שגם הנשים יש להם להסכים לדין שבנה במ התורה, ודו"ק.

אולם לדעת היראים (סימן רעה; בדפ"ח סימן קסד ד"ה יש - ד"ה ונראה), דשמיטת כספים לאו אפקעתא דמלכא היא, ואין החוב משמוט מאילוי, רק מצוה גרידא הוא כל המלוה לשמט, אם כן ליתא לטעם האחרון הנ"ל.

גם אם שמיטת כספים דרבנן צריך לומר 'משמוט אני'

בגמרא קידושין (סא.), המקדיש שדהו בשעת היובל כו'. ובתוספות (ד"ה ה"ג) כתבו: ולא גרסינן 'בשנת' היובל.

נראה שהיה גירסא 'בשנת' היובל. ואולי בא הטעות, שהיתה הגירסא האמיתית מתחלה "ביובל", וטעה מעתיק אחד לפרש תיבת 'ביובל' - בשנת היובל, וכתב כן בפירוש 'בשנת' היובל - לתוספת הבנה, ובאמת היתה כוונת תיבת 'ביובל' - בזמן שהיובל נוהג. וכזה בגיטין (לז:), המחזיר חוב לחבירו בשביעית, וברש"י שם (ד"ה המחזיר), דאין הכוונה בשנת שביעית רק בזמן ששביעית נוהגת.

אולם פירוש רש"י הנ"ל שם צריך עיון קצת באמת, דהא אין זמן שלא תנהוג שמיטת כספים, ולא שייך למיחני בזמן שנוהגת, ואפילו בזמן זהו לרבי (עיין גיטין לו:), הא נוהגת מדרבנן מיהת (שם).

ולומר, דבשביעית בזמן הזה דרבנן אין צריך באמת לומר 'משמוט אני', דכיון דתיקנהו רק זכר לשביעית (שם), הוי זכר גם במה שאינו תובע לבד, ואם מחזיר מעצמו רשאי לקבל הימנו, ואין צריך לומר 'משמוט אני'. ולפי זה רבה דאמר משמוט אני - עיין שם בגיטין (לז:). יסבור דהשמיטת כספים בזמן הזה דאורייתא, ויהיה ראייה **לרמב"ן** (עיין ספר הזוהר גיטין יח. מדפי הרי"ף; פרשת בהר בהר, ד"ה ועל), דנסתפק לומר כן. אולם כל זה דוחק גדול, דפשוט דגם לרבי בזמן הזה צריך לומר 'משמוט אני'. ועיין ר"ש שביעית (פ"י מ"ח ד"ה המחזיר) כתב פירוש אחר מפירוש רש"י.

דעת היראים שמיטת כספים אינה דין ממוני אלא מצוה

כתב בספר **יראים** (סימן רעה; בדפ"ח סימן קסד ד"ה יש - ד"ה ונראה), דהוה חייב להחזיר החוב גם לאחר שביעית, אלא דמצוה על המלוה שלא לקבלו - ולומר 'משמוט אני' ואם אין המלוה רוצה לומר 'משמוט אני', בית דין כופין אותו על כך כמו שכופין על קיום כל המצוות (כתובות פו.). והני מילי בארץ ישראל, אבל בית דין של חוץ לארץ אין כופין לומר 'משמוט אני', דהוה ליה כדיני קנסות דאין דנין בחוץ לארץ (עיין גיטין פח:), עיין שם ה"טב.

וימהך דגיטין (לז:), יתומים אין צריכין פרוסבול דרבן גמיאל ובית דינו כו', מוכח לכאורה איפכא, אל ליריאים הנ"ל - תיפוק ליה דיתמי לאו בני מעיבד מצוה ניהו (בבא בתרא קע"ד). אולם יש נפקא מינה שלא יהו מצווין להשמיט כשיגדלו. ולמאן דאמר (סוה"ב ג:) יש דיחוי אצל מצוות, אולי גם כשיגדלו לא יהיו מחויבים להשמיט, כיון שבשעת השמיטה נפטרו.

לא שייך שהלוה יחרים על המלוה הטוען פרוסבול היה לי ואבד

ועיין עוד שו"ת **הרשב"א** (ח"ג סימן לז). ומה שכתב שם, אם הלוה יכול להחרים על המלוה הטוען פרוסבול היה לי כו' - אם אין טוען שקר, עיין שם. הנה ליריאים הנ"ל דהלוה מצוה להשיב - ורק מצוות המלוה היא להשמיט, אם כן מה ענין ללוה להחרים, הרי הוא מחוייב בלאו הכי לשלם, והמלוה רק מצד עצמו עובר איסור אם אין משמיט, ואם לא עשה פרוסבול - יחוש לעצמו, אבל אין ענין ללוה לטעון על זה ולהחרים עליו, כמו שאין לו להחרים עליו אם אין עושה איזה איסור אחר, וזה פשוט.

נשים אם ישנן במצות עשה ד'שמוט'

בגמרא גיטין (יח.), מואמתי כתובה משמטת. עיין שו"ת **ראשית בכורים** (ח"ב סימן א ד"ה ויען), שנסתפק אי נשים ישנן במצוות עשה דשמיטה, דאולי הוה ליה מצוות עשה שהזמן גרמא (עיין קידושין כט:), עיין שם.

(א) באוצרות יוסף שם הקשה מגמרא קידושין לח: שמבואר ששמיטת כספים נוהגת מן התורה בכל מקום - לא רק בחוץ לארץ. (ב) רבינו האריך שם להוכיח כן בדעת הרמב"ם, עיין שם.

ידוע תדע

הרחבת הדיעות במשנתו של רבינו

"שהיה רבי אליעזר, ואמר מושבא אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל, דכתיב (יד, כו) 'ושמחת אתה וביתך'" (סוכה כז:)

- איך נסע רב אידי מהלך שלשה חדשים לבי רב (חגיגה ה:), הלא בחג השבועות לא היה בביתו?

תשובה לידוע תדע! מפרשת עקב: מאיזה פסוקים בפרשתנו מוכח אם אכילה על ידי דבר אחר שמה אכילה? ראה לקח טוב כלל ג פ"סקא לא-לד

”שמור ושמעת את כל הדברים האלה”

המנצל את עתות הפנאי ללימוד התורה - נחשב לו שתורתו אומנתו וכאילו למד גם בשעות שהיה טרוד על המחיה ועל הכלכלה | שעות הפנאי הן הן עיקר שעתו של האדם לעסוק בתורה | ראיות מן הש"ס ש"המבטל מתלמוד תורה בזמן שיש לו פנאי, יוצרך ליתן דין גם על הזמן שאין לו פנאי"

מגלה בזה את דעתו שגם בזמנים שהוא טרוד בעסקיו - לא היה עוסק בתורה.

ומביא רבינו שלש ראיות לדבר:

הראשונה בשם "ספר אחד", ממה ששינונו (שם): "המקיף את חבירו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית, אין מחייבין אותו. רבי יוסי אומר, אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל".

ופירש רש"י: "שקנה ג' שדות סביב שדה חבירו לשלש מצריה וגדר את שלשתן, ונמצא שדה של אמצעי זה מוקף משלש רוחותיו. אין מחייבין אותו (-בעל השדה האמצעי) לתת כלום (-על גידור שדהו), כדאמרין דסתם בקעה מקום שנהגו שלא לגדור הוא". אך אם עמד (-בעל השדה האמצעי) וגדר את הרביעית, מגלגלין עליו את הכל - לתת חלקו בשלש הראשונות, דכיון דגדר את הצד הפתוח, גלי דעתיה דניחא ליה במאי דגדר חבריה".

"וראיתי בספר אחד מדקדק מהך דבבא בתרא, דאם עמד וגדר את הרביעית, וגלי אדעתיה דניחא ליה, דמגלגלין עליו את הכל. דהוא הדין כזה המבטל מתלמוד תורה בזמן שיש לו פנאי ללמוד, יוצרך ליתן דין גם על הזמן שאין לו פנאי".

וכן מצא רבינו במסכת בבא מציעא (קא): "איתמר, היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות, אמר רב, שמין לו וידו על התחתונה (אם השבח יתר על הוצאה יש לו הוצאה, ואם הוצאה יתירה על השבח אין לו אלא שבח". רש"י)... דההוא דאתא לקמיה דרב, אמר ליה זיל שום ליה. אמר ליה, לא בעינא (איני חפץ בנטיעתה, שדה לבן היתה ליה). אמר ליה, זיל שום ליה וידו על התחתונה. אמר ליה, לא בעינא. לסוף חזייה דגדרה וקא מנטר לה, אמר ליה, גלית אדעתך דניחא לך (ועשייתה שדה העשויה ליטע, וידו על העליונה הוא כשאר שתלי העיר, כמנהג המדינה), זיל שום ליה וידו על העליונה".

ראיה קרובה מאלו מביא רבינו מירושלמי (כתובות פ"ה ה"ח): "ויש לדקדק כזה ביותר קירוב", מירושלמי (כתובות פ"ה ה"ח) דאם מרדה קודם שנעשית נדה, פוחתת מכתובתה גם בימי הנדה" - אף על פי שבימי נדתה התורה המרדדתה עליו, כי בימי ההיתר גילתה דעתה שגם בימי האיטור היתה נוהגת כך - אילו היתה היכולת בידה.

הוא לומד תורה כדי להנהיג עסקו על פי התורה, ואז "עניין העסק הוא עסק התורה בעצמו. אבל אם ח"ו לא עסק באמונה אז מגלגלין עליו את הכל, עונש משא ומתן שלא באמונה, בהצטרף עונש ביטול התורה אליו" (האריך בזה עוד שם פ"ב מ"ב), ובלשון "מגלגלין עליו את הכל" רמו כנראה לדברי הגמרא בבבא בתרא.

ויש לציין עוד לספר 'דרכי אמונה' להרה"ק בעל 'דרכי תשובה' **ממונקאטש** זצ"ל, דרך מד ד"ה והוה יש לפרש, שגם כן מביא ראיה זו מבבא בתרא.

שוקד על דלתותיה יומם ולילה, אלא שאנוס הוא.

כך דיבר בקדשו ה'אור החיים' הקדוש ז"ע בספרו 'חפץ ה' על מסכת ברכות (נח): 'העוסקים בתורה ואינם מבטלים אלא לצורך פרנסתם, והם קובעים עתים לתורה ולא יעבור העת, והולכים אחר כך לצורך פרנסתם, וכל פרטי השעות שאין להם מה לעסוק בענייני העולם חוזרים על לימודם... כאשר האדם קובע עת ללמוד בתורה והוא עומד והולך לצרכי פרנסתו, אנו סהדי דהעמדתו ולכתו הוא לסיבת מכשירי הלימוד, דאם אין קמח אין תורה... ונמצא מכשירי הדבר נידון כדבר עצמו, ומעלה עליהם הכתוב כאילו לומדים כל היום".

והן הן הדברים שכתב הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב ז"ע בספרו 'אגרא דפרקא' (אות שמג): "מי שכל מגמתו עבודת ה' ובשעה שעוסק בחומרות הוא רק כפי ההכרח, ובשעה שיש לו פנאי הוא חוזר אל התורה, הכל נחשב ללימוד התורה, ועל כן נמי קיי"ל דבכהאי גוונא מיקרי תורתו אומנתו".

ראיה לדבר הביא הרה"ק רבי יעקב צבי מפאריסוב ז"ע, בתוכחת מוסר שאמר לאיש שבא לקחת ממנו ברכת פרידה: "דבותינו אמרו (פיזי זכור בריה לערב ראש השנה, לרבינו גרשום מאור הגולה) 'ואין לנו שיעור רק התורה הזאת'. וכי אפשר ללמוד תמיד? אך כשאדם חושב בדעתו ללמוד, ואפילו כשהוא טרוד יש בלבו שכשיפנה מעסקיו ילמד תיכף, אזי התורה אינה משתכחת ממנו. והראיה ממה דאיתא בגמרא (יבמות ד:): 'כי אתא רבין אמר רבי יוחנן, כל ששהתה אחר בעלה עשר שנים ונשאת, שוב אינה יולדת. אמר רב נחמן, לא שנו אלא שאין דעתה להנשא, אבל דעתה להנשא מתעברת...'. וכך הדבר שאם דעתו לחזור ללימודו מיד כשיתפנה מעסקיו, עדיין נשאר בו כח ו'אחיזה' לתורה".

בא רבינו הגדול הרה"ק רבי יוסף ענגיל ז"ע בגליוני הש"ס (בבא בתרא ד: ד"ה אם) ומוסיף, כי אמנם כן, מי שאינו מנצל את עתותיו הפנויות ללימוד התורה,

מעשה שהיה אצל הגה"ק רבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצא זצ"ל, ביהודי שבא והתדפק על פתחו, במטותא שיעתיד בעדו לישועה ולהצלחה. "חנות ירשתי מאבי המנוח, ואין לי פרנסה ממנה. בימי אבי הכניסה החנות רווחים יפים, ואילו עכשיו באו עליה ימי רזון".

שאלו הצדיק: "ומה מעשיך בחנות כשאינ קונים?". השיב האישי: "אני קורא בעיתון...". גם לו חכם הרזים והוכיחו: "אכן נודע הדבר! אביך בלכתו אל החנות לקח עמו ספר יהודי, חומש או משניות, כדי ללמוד בכל רגע של פנאי. חרה הדבר ליצר הרע ומיהר לשלוח אליו לקוחות אחד אחרי השני, כדי להפריעו מלימודו. לא כן עמך, הרי אתה קורא עיתון, מה איכפת לו ליצר הרע אם תבלה את זמנך בקריאת העיתון, ועל כן אין הוא משגר אליך לקוחות...".

על הגאון רבי שלמה זלמן בהר"ן זצ"ל, בנו של הרה"ק רבי נחום משאדיק זצ"ל ומגדולי ירושלים, מסופר, כי על אף היותו רב המעש והפעלים, הן בעסקי הכלל כמו בנין ירושלים ומלחמות הדת, והן בעסקיו הפרטיים, מעולם לא יצא מפתח ביתו ללא ספר קטן בחיקו: משנה, גמרא או שלחן ערוך. משהתפנו לו כמה רגעים של המתנה קצרה, מיד היה מוציא את ספרו ושוקע בלימודו.

הוא היה אומר: "כמה ימי חלדו של אדם עליו אדמות, וכמה שעות יש לו לאדם בכל ימיו ולילותיו שהוא פנוי לישב ליד שלחנו וספרו פתוח לפניו ולעסוק בתורה? תאמר מרובים הם, והלא אינם אלא מועטים שבמועטים, לעומת שאר הימים והשעות שאין האדם יכול להתפנות לשלחנו ולספרו המוטל על שלחנו. אפשר שבאותן השעות אדם פטור מתורה?! אינו פטור! ולא עוד אלא שאותן השעות הן הן עיקר שעתו של האדם לעסוק בתורה!". כך היה אומר וכך היה עושה".

כי אמנם כן גילו לנו בספרים הקדושים, כי על השעות שבהן טרוד האדם בעסקי פרנסה או בענייני השעה הנחוצים, אין כל טענה אם לא ניצל אותן ללימוד התורה. בזמני הפנאי הדבר תלוי. המנצל את העתים הללו וקובע אותם ללימוד התורה, הרי הוא מגלה דעתו שתורתו אומנתו ואילו היה ביכולתו, היה

(א) ספר 'מריצי' תורה מעולם החסידות' חלק ג עמוד פה.
(ב) ספר 'הפוחת שער' עמוד פח.

(ג) וראה 'שמחת הרגל' להחיד"א ז"ל על הפסוק (תהלים ע"ה, א) 'כי אקח מועד אני מישרים אשפוט': 'פירשו כת הקודמים פסוק 'כי אקח מועד אני משרים אשפוט', הכונה דבחול המועד שבטלים ממלאכה מפני ליה בשבת היום פסח היום, וההירים למשך עצמם ואחריו בשחוק... ואין מקיץ ואין יודע דחויבא רמיא עלייהו כל הימים לעסוק בתורה, ולפחות ביומא דמפגרי מעבידתייהו... אבל עתה כי בחול המועד תורה מונחת בקרן

הפסוק בישעיה מדבר על דין דאורייתא או תקנת רבנן

בגמרא כתובות (מז), דתניא 'שארה' - אלו מזונות וכן הוא אומר (מיכה ג, א) 'ואשר אכלו שאר עמי'.

עייני ישעיה (ה, א), 'והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש', עייני שם בפירושו הרד"ק (ד"ה לחמנו). ולמאן דאמר (כתובות שם) דמזונות דרבנן, צריך לומר דישעיה דיבר בהווה, שהדרך לזון את אשתו. וכהאי גוונא בתוספות גיטין (מז: ד"ה ולביתך). וגם יש לומר, דתקנתא דרבנן שזיון הבעל את אשתו - כבר היתה בימי ישעיה, ועליה כוונת המקרא, ולפי זה היא עדיפא משאר דרבנן - דהויא לה דברי קבלה (עייני פרי מגדים פתיחה כוללת חלק א אות יח).

האם הדרך להשאיל ספרים

בגמרא כתובות (ג), 'הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד' (תהלים קיב, ג) וכו', זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים.

עייני שו"ת הרא"ש (כלל צג אות ג), עייני שם היטב. ועייני רש"י שבועות (מז: ד"ה מיתמי) דספרי הלכה אין עשויין להשאיל. ואולם בתוספות שם (ד"ה וספרא) חלקו על רש"י, עייני שם.

התרגום יונתן סובר כאבוא דשמואל דאשה שנאנסה אסורה לבעלה

אשת ישראל שנאנסה, סבירא ליה לאבוא דשמואל בכתובות (נא), דאסורה לבעלה, מחשש שמא תחלתה באונס וסופה ברצון, ורבא שם פליג עליה, והלכתא כרבא (עייני

רמב"ם הלכות אישות פ"ד ה"ט), ועייני שם דמייית ברייתא דמסייע לרבא. ונראה לענ"ד דהתרגום יונתן סבירא ליה כאבוא דשמואל, עייני דברים (כב, כז), 'ולעורה לא תעשה דבר, אין לעורה חטא מות, כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה', ובתרגום יונתן, וז"ל: 'ולעולמיתא לא תעבדון מידעם גישי, לית לעולמיתא דין קטול, אָלְהָן גברא יפטרניה מינייה בגיטא כו', עכ"ל.

ונראה פשוט, דסבירא ליה להתרגום יונתן כאבוא דשמואל, ועל כן אסורה לבעלה ומצריכה גט מבעלה.

והמפרש ליונתן הנדפס בחומשים, נעלם ממנו זה, וכל דבריו שם לא נהירין ולא צהירין. דמה שכתב, דמספקינן שמא היה ברצון, ורק מיתה אין לחייבה מספק, אבל לבעלה נאסרת מספק, והא דכתיב (שם שם, כז) 'צעקה הנערה המאורשה', הכוונה שמא צעקה, לא נראה כלל, דכיון דנבעלת בשדה בחזקת אנוסה, וכמו שכתב הרמב"ן שם (פסוק כג), והאשה הרי יש לה חזקת כשרות (עייני הפלאה כתובות שם ד"ה אמר אביי), וגם חזקת היתר לבעלה (עייני שם), אם כן מדוע לא תהיה נאמנת לומר אנוסה הייתי.

א) לשונו: "מה שחייב אדם לעשות משלו שאר כסות, יאמרו לו אנחנו נעשה משלנו שאר כסות, רק שתקחנו לנשים, שיאמרו עלינו בעולות בעל הן".

ב) שכתב: "ושאלת על דין שדן על מי שיש לו ספר ואינו רוצה להשאילה, ונתן עליו קנס עשרה זהובים בכל יום, מפני שהיה ביטול תורה מחמת חסרון ספרים בעיר והיו אנשים שהיה להם ספרים ולא רצו להשאילם. יפה דן,

לת"י מחוייב לגרשה ולא רק שלא ישמשנה

ודע, דדברי התרגום יונתן הנ"ל, מוכיחים קצת דלא כתוספות זבחים (ב: ד"ה סתם) דכתבו, דאשה שזינתה, אם לא ירצה הבעל - לא יגרשנה, אלא שלא ישמשנה, עייני שם. דאם כן הוה ליה להתרגום יונתן לומר 'אלהן לגברא מיתסרא', ומה שכתב 'אלהן גברא יפטרניה מינייה בגיטא', מוכח דמחוייב לגרשה דייקא, ובאתי רק להעיר.

אין במעשה קנאי 'רציחה' משום דאונס גמור הוא מפאת יצר טוב וקנאת כבוד שמים דאלבשיה

בגמרא בבא מציעא (פב), המעביר חבית לחבירו ממקום למקום ושברה, בין שומר חנם בין שומר שכר ישבע, דברי רבי מאיר וכו'. למימרא דסבר רבי מאיר נתקל לאו פושע הוא. ובתוספות (ד"ה וסבר), כתבו: ואם תאמר, כי נמי סבר רבי מאיר דנתקל לאו פושע הוא אלא אונס - אמאי פטור, והא אדם המזיק מרבינן (בבא קמא כז: כ) מ'פצע תחת פצע' (שמות כא, כה), לחייב על אונס כרצון. ויש לומר, דלאו בכל אונס חייב אדם המזיק אלא באונס דכעין גניבה ואבידה וכו', אבל באונס גמור פטור כו'.

עייני שו"ת צמח צדק (סימן ה ד"ה הרי), דהוא הדין גבי רציחה אין צריך כפרה וסליחה, עייני שם.

ואולי זה טעם בוועל ארמית דקנאין פוגעין בו (סנהדרין פב), ואין מתחייב, ולא נחשב לו שום איסור משום רציחה, אף דבא לימלך אין מורין (שם), ואם נהפך זמרי והרגו לפנחס דינא עביד, דנחשב רודף (שם), ועם כל זה הקנאי אין במעשהו משום רציחה. והטעם, דכיון דמפאת קנאה עשה - נחשב אונס גמור, דכי היכא דביצר רע אמרינן דיצר אלבשה נחשב אונס - בכתובות (נא), הכי נמי להיפוך - בקדושה שייך יצר טוב אלבשיה למיחשיב אונס, ועל כן נחשב הקנאי אונס גמור, מפאת יצר טוב דאלבשיה בקדושתו העליונה - רשפי אש שלהבת י"ק.

ועייני שיטה מקובצת כתובות (עד. ד"ה אלמא), מה שכתב שם: וכבר אמרו (שם נא), תחלתה באונס וסופה ברצון מותרת משום דיצר הלבשה, הכי נמי יראת ד' אלבשי' שלא להכשילה ואחולי לתנאי' כו', עייני שם היטב.

הרי דשייך הך דיצר אלבשיה גם בטוב ובקדושה, ועל כן זה עניין הקנאי דנחשב אונס גמור, מפאת יצר טוב וקנאת כבוד שמים דאלבשיה, ולכן אין במעשהו נדנדוד חטא, וכצמח צדק הנ"ל דבאונס גמור גם גבי רציחה אין צריך כפרה וסליחה, וכיון דאין שם נדנדוד חטא - שוב אדרבה מקבל שכר גדול על אשר קנה לנפשו קדושה עליונה ושלחבת בווער כזה לשלא יעצור כח לסבול ראות עושה התיעוב כזה ולא יהרגנו, וכְּפִדָּיתָּ היא קדושתו העצומה להשיב חמה ולכפר על כל בני ישראל (ראה במדבר כה, יא: יג).

ואני מסכים עמו, ובלבד שישימו שלשה שמאים הספר, ואם יפחת ויתקלקל שישלם השואל הפחת על פי אותם שמאים ויתן משכנו בכדי שומת הספר".

א) דרך באונס כעין גניבה ואבידה צריך כפרה, אבל באונס גמור כמו בישן, פטור, עייני שם שהביא סמוכין לך מדברי התוספות.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שייסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com